

Atrakcyjność krajobrazu górskiego – stała czy przygodna?

Mountain landscape attractiveness – permanent or adventitious?

Jarosław Balon

Zakład Geografii Fizycznej, Instytut Geografii
i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków
j.balon@geo.uj.edu.pl

Abstract. The substantial attractive value of a mountain landscape is considered a given in today's world. This view is held by an array of different observers. This brings up the question: Just how objective and how subjective is the commonly held view that mountain landscapes are attractive? In order to answer this question, it is necessary to define a number of basic characteristics that make something objectively attractive. The paper is an attempt at the identification of such characteristics for mountain landscapes. Research has shown that, for tourists, mountains mean the following things: diversity (original landscapes), pleasure (pleasing landscapes), entertainment (interesting landscapes), and surprise (unexpected landscapes). Unique characteristics were identified for each of the four aspects of landscape (Tab. 1). The process of identification revealed that some of these characteristics are permanent, some are seasonal, and some are episodic (Fig. 1). As all of the characteristics determine the degree of attractiveness of a landscape, it may be presumed that the attractiveness of a landscape changes over time. Finally, the attractiveness of a landscape also depends quite a lot on the observer – and mainly his or her perception of the characteristics of a landscape.

Słowa kluczowe: krajobraz górski, atrakcyjność, atrybuty

Key words: mountain landscape, attractiveness, characteristics

„Czy jest coś nudniejszego niż krajobraz opisywany?”
Łucja Rautenstrauchowa, połowa XIX wieku

Atrakcyjność krajobrazu górskiego w historii

Wysoka atrakcyjność krajobrazu górskiego przyjmowana jest dziś jako coś oczywistego, i to przed bardzo różnych odbiorców. Nie zawsze tak było w przeszłości. Wartość krajobrazu wiąże się przede wszystkim ze sposobem gospodarowania krajobrazem, a owo gospodarowanie nie tylko jest współcześnie zróżnicowane ale też znacząco zmieniało się w historii. Wynikało to z różnych możliwości, ale także barier, które dla człowieka stanowiły różne typy krajobrazu.

Dla „pierwotnego” **zbieracza-myśliwego** krajobraz górski był zapewne średnio atrakcyjny. Mógł stanowić miejsce zamieszkania i stosunkowo bogate źródło pożywienia. Życie w krajobrazie górskim było jednak stosunkowo trudne i bardziej niebezpieczne (rzeźba, klimat, dzikie zwierzęta) niż na nizinach. Te same negatywne cechy jednak sprawiały, że krajobraz górski stanowił dobrą ochronę przed zagrażającymi mieszkańcom gór „obcymi”, nie radzącymi sobie z trudnymi warunkami środowiska. Nie jest przypadkiem, że pierwotne kultury zbieracko-

lowieckie przetrwały najdłużej właśnie w obszarach górskich. Nieco podobnie (miejsce życia, a przynajmniej pracy, ale też zagrożenie) postrzegali krajobraz górski nomadyczni lub sezonowi **pasterze**.

Z kolei dla **rolnika** krajobrazy górskie były (i są do dziś) niekorzystne, przede wszystkim ze względu na trudne warunki uprawy (morfologia, klimat, gleby) i zamieszkania (morfologia, ruchy masowe, powodzie). Góry dla rolnika są przy tym poważnym źródłem zagrożeń, zarówno ze strony dzikiej zwierzyny (zniszczenia upraw, zagrożenie życia) jak i różnego rodzaju zbójców, bandytów a także zdesperowanych głodem przedstawicieli plemion zbieracko-łowieckich. Stąd góry zasiedlane były przez rolników stosunkowo późno. Podobnie mało atrakcyjny był krajobraz górski dla **kupców**. Góry były dla nich przede wszystkim problemem (niedostatek i kiepska jakość dróg, trudne warunki klimatyczne, zagrożenie napadem), tylko w bardzo niewielkim stopniu rekompensowanym przez możliwości handlowe (skóry, kopaliny). Z czasem, wraz z rozwojem górnictwa, góry dla kupców stawały się zapewne obszarem bardziej atrakcyjnym; dalej jednak traktowane były głównie jako bariera pomiędzy obszarami „cywilizowanych” nizin i wyżyn.

Znacznie wyżej atrakcyjność krajobrazu górskiego postrzegać musieli **górnicy**. Obszary górskie były dla nich trudnym, ale często jedynym miejscem wykonywania zawodu, o czym świadczy choćby sama nazwa tej profesji, a także nazwy własne nadawane pasmom górskim (Rudawy). Szczególnego znaczenia krajobraz górski nabrał w czasie **rewolucji przemysłowej**. Okazało się, że jest on nie tylko podstawowym miejscem pozyskiwania cennych kopalni, ale też źródłem drewna jako taniego surowca energetycznego.

Współczesna atrakcyjność krajobrazu górskiego

Jednak prawdziwą rewolucję w postrzeganiu krajobrazu górskiego przynoszą czasy współczesne, przede wszystkim w związku z rozwojem turystyki i sportów zimowych. W wielu obszarach górskich, szczególnie położonych blisko centrów cywilizacyjnych, obsługa ruchu turystycznego stała się głównym zajęciem miejscowej ludności, wypierając rolnictwo, pasterstwo i górnictwo. Krajobrazy górskie – dzięki postrzeganiu gór jako „mekki turystów i narciarzy” – są dziś powszechnie uważane za bardzo atrakcyjne.

Zauważmy przy okazji, że silnie odbiega to od postrzegania gór przez turystów w wiekach poprzednich. W wieku XVIII w powozach przejeżdżających przez Alpy – jak podają źródła historyczne – zasłaniano okna, i to wcale nie ze strachu, lecz uważając, że oglądanie takich brzydkich rzeczy jak góry nie przystoi szanującym się podróżnikom. Przykładowo J. Kolbuszowski (1972) relacjonuje wrażenia polskiego wędrowca pokonującego w XVIII wieku Pireneje, który puentuje zachwycające nas dziś piękno przyrody dosadnym stwierdzeniem: „*góry takie kamienne, że aż się splunąć chce*”. Z kolei wybitny badacz Karpat, Stanisław Staszic, zdobywszy w 1805 roku szczyt Krywania w Tatrach, komentuje również bez zachwyty: „*wśród łysych skalisk natura sama łysa i zimna*”. (Staszic 1815).

Skoro zatem dziś krajobrazy górskie uważamy za atrakcyjne, nasuwa się pytanie: na ile nasze przekonanie o atrakcyjności krajobrazów górskich jest obiektywne, a na ile subiektywne. Mówiąc inaczej, na ile krajobrazy górskie dla ludzi (zakładając tu przeciętnego odbiorcę) są rzeczywiście atrakcyjne, a na ile przekonanie o atrakcyjności tego krajobrazu wynika z obecnie panującej mody, utwalonych stereotypów oraz wszechobecnej reklamy. Bardzo interesujące, choć pewnie metodologicznie niełatwe, byłoby przeprowadzenie badań (z pogranicza geografii i socjologii) na ten temat. By takie badania były jednak możliwe, niezbędne jest określenie podstawowych atrybutów (cech), decydujących o „obiektywnej” atrakcyjności krajobrazu.

Atrybuty atrakcyjności krajobrazu górskiego

Podjęto próbę wyróżnienia takich atrybutów dla krajobrazu górskiego. Niewiele mogą w tym pomóc dostępne definicje atrakcyjności turystycznej. Koncentrują się one (Rogalewski 1974; Warszyńska, Jackowski 1978) na wskazaniu, iż o atrakcyjności decydują walory turystyczne, infrastruktura turystyczna i dostępność. Z kolei walory turystyczne określane są ogólnie jako coś, co przyciąga turystów.

Ale co przyciąga turystów w góry? Obszarom turystycznym gór Europy odrębną monografię poświęcił W. Kurek (2004). Ale on również zakłada, że atrakcyjność obszarów górskich jest czymś oczywistym, pisząc: „...*obszary górskie są, obok terenów nadmorskich, najważniejszymi regionami turystycznymi. Ich atrakcyjność...*”

Analizując pracę W. Kurka (2004), można oczywiście bez trudności odnaleźć pewne wskazywane przez niego walory turystyczne poszczególnych obszarów górskich; odczuwa się jednak brak syntetycznego spojrzenia na zagadnienie atrakcyjności turystycznej gór.

Aby móc się zbliżyć do takiego spojrzenia, postanowiono sięgnąć do podstawowego znaczenia terminu. Słownik Wyrzów Obcych PWN (Tokarski 1990) definiuje **atrakcyjność** jako właściwość tego, co jest atrakcyjne, co wzbudza zainteresowanie, co pociąga niezwykłością. Z kolei wg Małego Słownika Języka Polskiego PWN (Sobol 1995) atrakcyjny to: pociągający, nęcący, wabiący, interesujący. Słownik ten podaje też podstawowe cechy atrakcji (a więc czegoś zbliżonego do waloru): stanowi ona urozmaicenie, przyjemność, rozrywkę i niespodziankę. Te cztery określenia stwarzają dobrą możliwość przeanalizowania powodów, dla których góry są dziś dla turysty tak atrakcyjne. Można przyjąć, że góry dla turysty stanowią:

- a/ urozmaicenie – spotyka w nich coś innego niż na co dzień;
- b/ przyjemność – pobyt w nich przynosi mu zadowolenie;
- c/ rozrywkę – pobyt w nich bawi go, cieszy, nie pozwala mu się nudzić;
- d/ niespodziankę – spotyka w nich rzeczy niespodziewane, nieoczekiwane.

Te cztery cechy pozwalają równocześnie określić krajobraz górski jako: oryginalny (inny niż inne), dający zadowolenie, cieszący i nieoczekiwany. Dla każdego z tych czterech parametrów można wskazać po kilka cech, stanowiących atrybuty atrakcyjności krajobrazu górskiego (tab. 1); jest ich łącznie szesnaście.

Tabela 1 Atrybuty atrakcyjności krajobrazu górskiego.

Table 1. Attractive characteristics of a mountain landscape.

UROZMAICENIE	PRZYJEMNOŚĆ	ROZRYWKA	NIESPODZIANKA
KRAJOBRAZ ORYGINALNY	KRAJOBRAZ DAJĄCY ZADOWOLENIE	KRAJOBRAZ CIESZĄCY	KRAJOBRAZ NIEOCZEKIWANY
SWOISTOŚĆ KRAJOBRAZOWA RÓŻNORODNOŚĆ PRZYRODNICZA RÓŻNORODNOŚĆ KULTUROWA POTENCJAŁ BADAWCZO- DYDAKTYCZNY	WALORY ESTETYCZNE NATURALNOŚĆ CZYSTOŚĆ MOŻLIWOŚĆ UZYSKANIA SUKCESU	MOŻLIWOŚĆ AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ MOŻLIWOŚĆ SPRAWDZENIA SIĘ SZANSA PRZEŻYCIA PRZYGODY KONTAKT Z INNYMI LUDŹMI	SILNE ZRÓŻNICOWANIE ZMIENNOŚĆ ZJAWISK POGODOWYCH ZMIENNOŚĆ SEZONOWA ZMIENNOŚĆ SYTUACJI

Krajobraz oryginalny. Podstawowym atrybutem krajobrazu oryginalnego jest coś, co można określić jako **swoistość krajobrazowa** gór. Tylko tutaj występują wszystkie porządki przestrzenne krajobrazu (Balon 2009). Nie wnikając szczegółowo w przyczyny, góry są inne niż pozostałe lądowe obszary kuli ziemskiej, wie o tym i dostrzega to nawet laik. Ta swoistość krajobrazowa gór jest przy tym widoczna z daleka (góry wyraźnie „wystają” ponad obszary niżej położone), a granice pomiędzy obszarami górskimi a nizinami czy wyżynami zwykle wyraźnie zaznaczają się w krajobrazie. Drugą ważną cechą krajobrazu oryginalnego jest **różnorodność przyrodnicza** obszarów górskich. Wiąże się to m.in. z faktem, iż w górach pasy krajobrazowe są znacznie węższe niż w obszarach niżowych (Balon 2002). W efekcie turysta, nawet przemierzający się pieszo, w krótkim czasie ma możliwość zaobserwowania bardzo różnych krajobrazów. Podobnie rzecz ma się z **różnorodnością kulturową**. Jest ona w górach znacznie większa niż na Niżu, co wynika z przetrwania w górach tradycyjnych kultur pasterskich czy rolniczych, a także z trudności komunikacyjnych pomiędzy poszczególnymi częściami gór, co w licznych przypadkach sprawiało, że w nieodległych od siebie dolinach czy kotlinach rozwijały się różne języki czy dialekty, różna architektura, stroje czy obyczaje. To wszystko powoduje, że góry stwarzają szczególnie rozległe możliwości naukowo-badawcze, a także dydaktyczne. Można tą cechę określić jako znaczny **potencjał naukowo-dydaktyczny**.

Krajobraz dający zadowolenie. Wśród jego cech wskazać przede wszystkim należy **walory estetyczne**. Współczesny człowiek krajobrazy górskie uważa generalnie za ładne, nieistotne czy z powodu rzeczywistych walorów wskazanych wcześniej, czy z powodu wpływu edukacji, mody czy reklamy. Wiąże się z tym zapewne postrzeganie krajobrazu górskiego jako – na tle niżowych krajobrazów kulturowych – **naturalnego**, rzecz można nawet dzikiego. Obok słabego przekształcenia przez działalność człowieka, krajobrazy górskie uważane są **czyste**, nie zanieczyszczone lub słabo zanieczyszczone przez człowieka. A jeśli czyste, to też potencjalnie zdrowe, a zatem o sporych walorach balneologicznych. Ostatnią, choć nie najmniej ważną sprawą jest to, że w góry stwarzają każdemu turyście **możliwość uzyskania sukcesu**. Góry się „zdobywa”, a zdobycie czegokolwiek daje zadowolenie. W dodatku jest to zadowolenie, które może być przymierzone do możliwości każdego człowieka, jednemu satysfakcję daje wejście na Mont Everest, innemu na Giewont czy Rysy, a jeszcze innemu dojście pieszo do Morskiego Oka.

Krajobraz cieszący. Niewątpliwie ludzie udają się w góry także dla rozrywki, czyli inaczej dla przyjemnego spędzenia wolnego czasu. Owe przyjemności wyglądają tu jednak nieco inaczej niż przykładowo nad morzem. Góry skłaniają do czynnego spędzania czasu, połączonego z wysiłkiem, a przynajmniej stwarzają **możliwość aktywności fizycznej**. Wiąże się to silnie z typową dla gór możliwością sprawdzenia się, pokonania swoich słabości, lęku, zmęczenia czy zniechęcenia. Kolejna ważna cecha to realna **szansa przeżycia przygody**, coraz rzadsza w otaczającym nas, coraz lepiej zorganizowanym świecie. Wreszcie w ogromnej większości pobyt w górach to – z wyjątkiem rzadkich przypadków samotników – **kontakt z innymi ludźmi**, zaś jak wiadomo radość przeżywana z kimś jest wielokrotnie większa od radości przeżywanej samotnie. W górach rodzą się i wzmacniają przyjaźnie, wzajemna pomoc i wsparcie jest czymś naturalnym; czuje się „namacalnie” ludzką solidarność wobec wielkości i potęgę gór.

Krajobraz nieoczekiwany. Atrybuty te wynikają z faktu, że góry potrafią zaskakiwać każdego, nawet turystę silnie obeznanego z górami. Ta nieoczekiwaność krajobrazu górskiego ma zarówno wymiar przestrzenny jak i czasowy. W przestrzeni wyraża się **silnym zróżnicowaniem**; góry są wewnętrznie zróżnicowane i równocześnie każde z nich są inne niż pozostałe; doświadczeni turyści odwiedzający coraz to nowe pasma górskie wiedzą o tym najlepiej, odkrywając coraz to coś nowego. Zmienność w czasie wynika zarówno ze **zmienności zjawisk pogodowych**, jak i ze **zmienności sezonowej**, określanej przez turystów jako „zmienność warunków”. Wreszcie góry potrafią przynosić niespodzianki poprzez różne rzadko spotykane sytuacje, jak choćby spotkania żyjących w górach dzikich zwierząt, obserwacje procesów morfogenetycznych (lawiny, obrywy) czy zjawisk ekstremalnych.

Atrybuty atrakcyjności – stałe czy przygodne

Przy delimitacji wskazanych wyżej atrybutów atrakcyjności stwierdzono, że tylko część z nich ma charakter stały, niezmienny. Część z cech może występować tylko w określonych porach roku, a część nawet tylko „przygodnie” (od czasu do czasu, w określonych warunkach czy sytuacjach). Pod pojęciem przygodności cech rozumiem tu zatem sytuację, gdy dana cecha obecna w określonym miejscu nie występuje przez cały czas. W tym sensie nie są przygodne cechy występujące na przykład tylko w niektórych pasmach górskich. Chodzi tu o zmienność czasową, a nie przestrzenną,

Można zatem podzielić atrybuty atrakcyjności krajobrazu na stałe oraz przygodne, o mniejszym lub większym stopniu możliwości pojawienia się. Zobrazowano to na rycinie 1. Przykładowo swoistość krajobrazowa gór jest cechą niewątpliwie stałą, ale zmienność zjawisk pogodowych już niekoniecznie, można przecież trafić na jednakową (dobra lub zła) pogodę w trakcie całego pobytu w górach. Z kolei możliwość przeżycia przygody czy zmienność sytuacji są już cechami silnie przygodnymi. Dodatkowo występują też sytuacje, że pewne cechy stałe czy sezonowe – epizodycznie zanikają (na przykład atrakcyjne widoki w czasie mgły).

Podsumowanie

Przedstawiona wyżej lista atrybutów atrakcyjności krajobrazu górskiego ma rzecz oczywista charakter otwarty. Zapewne istnieją jeszcze inne, nie wskazane wyżej cechy, które mogą decydować o atrakcyjności krajobrazu.

- Rogalewski O., 1974. Zagospodarowanie turystyczne, PWN, Warszawa.
- Sobol E. (red.), 1995. Mały Słownik Języka Polskiego PWN, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Staszic S., 1815. O ziemioródtwie Karpatów, i innych gór i równin Polski, Warszawa.
- Tokarski J. (red.). 1990, Słownik Wyrazów Obcych PWN, wyd. PWN, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978. Podstawy geografii turystyki, PWN, Warszawa.